

světový odborník
na islámský terorismus

**Fawaz
A. Gerges**

ISLÁMSKÝ STÁT CESTA K MOCI

VYŠEHRAD

**Fawaz
A. Gerges**

ISLÁMSKÝ
STÁT
CESTA
K MOCI

**Fawaz
A. Gerges**

**ISLÁMSKÝ
STÁT
CESTA
K MOCI**

VYŠEHRA D

*Věnováno jezídkým ženám, které s plnou
silou zakusily čistky ze strany ISIS.
Jejich odvaha tváří v tvář brutalitě
je živým pomníkem nezdolnosti lidského ducha.*

Z anglického originálu ISIS. A History,
vydaného nakladatelstvím Princeton University Press
roku 2016, přeložili Eva Křístková, Aleš Valenta a Jiří Zbořil
Doslov napsal Břetislav Tureček
Typografie Kateřina Urbanová
Odpovědný redaktor Filip Outrata
Revize textu Kateřina Zerzánová, Prokop Singer
Odborný konzultant Bronislav Ostřanský
E-knihu vydalo nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,
v Praze roku 2017 jako svou 1637. publikaci
Vydání v elektronickém formátu první
(podle prvního vydání v tištěné podobě)
Doporučená cena E-knihy 210 Kč

Nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,
Praha 3, Víta Nejedlého 15
e-mail: info@ivysehrad.cz
www.ivysehrad.cz

ISIS. A History

Copyright © 2015 by Fawaz A. Gerges
Translation © Eva Křístková, Aleš Valenta, Jiří Zbořil, 2017

ISBN 978-80-7429-875-2

Tištěnou knihu si můžete zakoupit na www.ivysehrad.cz

OBSAH

Poděkování.....	11
Úvod	
K HISTORII ISLÁMSKÉHO STÁTU	15
Američany vedená invaze a okupace Iráku: následky	22
Rozpad politického systému v Iráku.	25
Syrská občanská válka	28
Arabské jaro.....	30
ISIS a příběh Bagdádího	32
Kapitola 1	
SVĚT PODLE ISLÁMSKÉHO STÁTU.	35
Teoretik dává ISIS příležitost.....	46
Totální válka = vítězství.	48
Boj proti blízkému i vzdálenému nepříteli	49
Krutost: prostředek k dosažení cíle	50
Praktická stránka ISIS: stát, vládnutí a vojenský potenciál	52
Zahraniční bojovníci a bezpečnostní dilema.....	53
Kapitola 2	
ZROD ISLÁMSKÉHO STÁTU: OD ZARQÁWÍHO K BAGDÁDÍMU	59
Kdo je Zarqáwí?	63
Zarqáwího druhá cesta do Afghánistánu.....	66
Saddám Husajn a instrumentalizace náboženství v 90. letech	68
Budování Zarqáwího sítě v Iráku.....	70
Ozbrojený odpor a Zarqáwího boj o nadvládu	74
Zarqáwího slib věrnosti al-Qá'idě: vzájemně výhodný sňatek.....	77
Zarqáwího genocidální anti-šítská ideologie	84

Barbarství irácké al-Qá'ídy: cestovní mapa pro post-al-qá'idovskou generaci	86
Zarqáwího smrt a přechodné období 2006–2010	91

Kapitola 3

KRACH IRÁCKÉ POLITIKY A OŽIVENÍ ISLÁMSKÉHO STÁTU

Selhání politického establishmentu	107
Živá voda pro ISIS: Núrí al-Málikí a arabské jako	114

Kapitola 4

BAGDÁDÍHO EVOLUCE. OD NEZNÁMÉHO K NECHVALNĚ PROSLULÉMU

Zrození super <i>takfírího</i>	125
Rozporuplný životopis	127
Kalkul s tajemstvím	130

Kapitola 5

BAASISTÉ A DŽIHÁDISTÉ Z ISIS: KDO OBRÁTIL KOHO?

Irakizace ISIS	137
Vytvoření ideologie k dobytí moci	144
Baasisté a džihádisté: od soužití ke konfrontaci	155

Kapitola 6

JAK VÁLKA V SÝRII POSÍLILA ISIS

Sociopolitické kořeny syrské revoluce	161
Islámský stát v Iráku zakládá an-Nusru v Sýrii	165
Venkovští a městští chudí	167
Konflikty v Iráku a v Sýrii se navzájem posilují.	169
Mocenský boj mezi Bagdádím a Džúláním: Vzestup ISIS	175
ISIS expanduje na úkor an-Nusry a dalších islamistických rivalů ...	178
Stržení hranic mezi Irákem a Sýrií	181

Kapitola 7

UKRADENÉ ARABSKÉ JARO

Revizionistická interpretace arabského jara	189
Přerušená transformace	195
ISIS a střet identit.	203

Kapitola 8

ISIS VERSUS AL-QÁ'IDA: PŘEDEFINOVÁNÍ DŽIHÁDU

A PŘECHOD OD GLOBÁLNÍHO K LOKÁLNÍMU. 207

Ústředí al-Qá'idy versus ISIS: Příležitost a kontinuita. 210

Operace chalífát 211

Paradox donucování. 217

Vznik salafisticko-džihádistického rozkolu. 219

Prohlubující se vnitřní válka. 225

ISIS míří na vrchol? 231

Závěr

BUDOUCNOST ISIS 241

Společenská základna 244

Vláda 247

„Islámská vláda“ 251

Ideologie a moc. 254

Slabiny ISIS. 259

Primát politiky 267

Poznámky. 271

Doslov – aneb šťouchání do vosího hnízda 309

Rejstřík 313

Je snadné zavrhnout salafistické džihádisty tzv. Islámského státu jako monstra, barbary nebo zabijáky. Je rovněž lákavé znevážit jejich náboženský fanatismus a mesianismus jako neislámský. Tento druh morálního a etického odsudku přehlíží tíživou pravdu: že totiž významná část sunnitských muslimů věří v utopickou a romantickou vizi budování islámského státu, třebaže by mnozí patrně netolerovali jeho hrůzné násilnosti. Jiní sunnitě se propůjčili k pomoci Islámskému státu, protože v něm spatřují účinnou hráz proti šíitům, resp. alawitům kontrolovaným vládám v Bagdádu a Damašku, stejně jako proti jejich iránským patronům. Svým rychlým vznikem po lidových vzpouřích, které zachvátily Blízký východ po roce 2011, dokázal Islámský stát účinně oslovit krizí identity zasažené sunnitské Araby v Iráku, Sýrii a jinde.

Plánovači a ideologové Islámského státu nejsou divocí šilenci, kteří seskočili padákem do Iráku a Sýrie odnikud. Tato skupina je hrdým členem salafisticko-džihádistické rodiny, jež zrodila v posledních třech dekáдах podobné potomky včetně egyptského Islámského džihádu, Ústředí al-Qá'idy (AOC), al-Qá'idy v Iráku (AQI) a al-Qá'idy na Arabském poloostrově (AQAP). Islámský stát se odlišuje od svých předchůdců nebo svých nynějších džihádistických rivalů pouze extrémním násilím, což je divadlo uspořádané k zastrašení nepřátel a inspirování mladých adeptů. Stojí za zmínku, že s praxí veřejné prezentace okázalého násilí včetně stínání hlav jako první vyrukoval předchůdce Islámského státu, irácká al-Qá'ida.

Salafistický džihádismus možná není masovým hnutím, ale je určitě hnutím sociálním s mezinárodními kontakty a expandující sociální bází, zejména mezi mladými. Mladí muži všech věkových kategorií se zdají být přitahováni k Islámskému státu jeho poselstvím spásy, vojenskými úspěchy a převahou nad nepřáteli islámu, definovanými převážně jako nevěřící a heretici, což se vztahuje zejména na šíitskou menšinu. Bez

ohledu na to, co se stane s Islámským státem, ideologie salafistického džihádismu tu zůstane a pravděpodobně získá více konvertitů. A to zvláště po neúspěchu arabského jara, kdy se uzavřela cesta k mírové politické reformě. Ideologie Islámského státu má větší přitažlivost vzhledem k absenci věrohodné alternativy.

Tato skutečnost vyžaduje kritické posouzení a prozkoumání sil, stojících za tímto komplexním moderním fenoménem včetně jeho odolnosti a trvalosti. Přesně tento cíl sleduje tato kniha svou koncentrací na sociální a politické faktory, které dodávaly energii obrodě Islámského státu, a na jeho nynější a dlouhodobé síly a slabosti. Kniha zkoumá Islámský stát pomocí komparace s podobně orientovanými salafisticko-džihádistickými skupinami z okruhu al-Qá'idy. V rámci seriózního studia salafisticko-džihádistické ideologie se zamýšlí nad jejím ohlasem mezi domácími a zahraničními rekruty, stejně jako nad jejím poselstvím ritualizovaného násilí. Životní cesta Abú Bakra al-Bagdádího, vůdce Islámského státu, je v této knize poskládána ze zpráv soudobých svědků s cílem dodat smysl počínání tohoto „tajemného“ muže, ale také – což je důležitější – kvůli posouzení jeho role a vlivu v rámci ISIS.

Příběh Islámského státu je složitý a nelze jej odvodit z jeho propagandy, kterou někteří vědci ke své vlastní škodě považují za věrohodnou. Tato kniha se z větší části opírá o původní arabské zdroje a kriticky se vyrovnává s prohlášeními a publikacemi Islámského státu stejně jako s písemnou produkcí protagonistů, působících v rámci širšího islamistického a salafisticko-džihádistického hnutí. Tito protagonisté na sebe někdy útočí, jindy se vzájemně podporují v závislosti na různosti otázek, vztahujících se k jednání a cílům Islámského státu. Svým způsobem je kniha rozmluvou o islamistické politice, v níž jsou do hloubky studovány vnitřní pohyby globálního džihádistického hnutí a měnící se síť loajalit a aliancí mezi jeho vůdci a jejich zástupci.

Vzhledem k faktické nemožnosti uskutečnit rozhovory s členy Islámského státu (jakékoli jiné tvrzení by odporovalo skutečnosti) jsem vycházel ze stovek článků a zpráv z první ruky, sepsaných arabskými novináři, aktivisty a pozorovateli v Iráku, Sýrii a jinde. Zde není dost prostoru pro vyjmenování všech těchto přispěvatelů, kteří podávají zprávy přímo z terénu nebo širšího okolí. Nicméně nejvíc jsem vděčen za reportáže těchto autorů: Wá'ila Issáma, Rá'ida al-Hamada, Umara al-Džabúrího a Bassáma al-Badárína z panarabských novin *al-Quds al-arabí*; dále Alího as-Sibá'ího, Alá' Júsufa, Ahmada al-Anbárího, Jásira az-Za'átaru a Hišáma

al-Hášimího z populární zpravodajské on-line sítě al-Džazíra; Muhammada Abú Rúmána, specialistu na salafisty a salafistické džihádisty z jordánských novin *al-Ghad*; Abdulláha Sulajmána Alího z libanonských novin *as-Safír*; Kámila at-Tawíla a Házima Amína z panarabských novin *al-Haját*; a Sahíba Andžaríního a Firáse al-Hakkára z libanonských novin *al-Achbár*. Těžil jsem také z článků dvou specialistů na salafistický džihádismus – palestinského novináře a spisovatele Abdulbáriho Atwána a jordánského výzkumníka Hasana Abú Haníji. Mimoto jsem intenzivně pracoval s články a studiemi západních žurnalistů a novinářů, jakož i se zprávami mezinárodních organizací jako je Syrská observatoř pro lidská práva (Syrian Observatory for Human Rights), Mezinárodní krizová skupina (International Crisis Group), Amnesty International a Human Rights Watch.

Za velké štěstí považuji, že jsem měl k dispozici skupinu bystrých doktorandů na London School of Economics, kteří mně pomáhali s výzkumem a psaním této knihy. Zvláště jsem si cenil velké obratnosti a neoecenitelného vkladu mé výzkumné asistentky, paní Anissy Haddadi, jež se účastnila projektu od jeho počátku až k závěru. Zvláštními díky jsem povinován panu Andrewu Delatollovi, který zredigoval a uspořádal většinu kapitol. Mé poděkování patří panu Ranju Alaaldinovi za kritické pročtení kapitol 3 a 5 o Iráku a paní Magdaleně C. Delgado, jež laskavě zredigovala kapitolu 3.

Pan Moustafa Menshawy, doktorand na univerzitě ve Westminsteru, a paní Sherifa Abdel-Razeková, studentka programu Master of Science na London School of Economics, prováděli průzkum salafisticko-džihádistických webových stránek a pomáhali zprostředkovat přístup k cennému primárnímu materiálu. Děkuji také paní Noor al-Bazzazové, konzultance a výzkumnici v otázkách Sýrie a Iráku, nadějně mladé vědkyni, která zredigovala a kriticky posoudila kapitoly 3, 6, 7 a závěr.

Z mnoha zasloužilých badatelů, jejichž zpětná vazba pomohla k vylepšení textu, zvláště děkuji profesoru Naderu Hashemimu, řediteli Centra pro blízkovýchodní a středovýchodní studia na univerzitě v Denveru. Nader přečetl kriticky všechny kapitoly a poskytl důležitý komentář. Chci také poděkovat Emilu A. Nakhlehovi, profesoru na University of New Mexico, který přečetl kapitoly 1, 2, 8 a závěr. Jeho kritika mě přiměla zpřesnit mou argumentaci.

Kapitoly o Iráku výrazně vylepšilo několik konzultací s profesory Kamilem Mahdim a Saadem Jawadem, politickým ekonomem, resp.

sociologem. Kamil a Saad nesouhlasí s obecně přijímaným výkladem událostí v Iráku a upozornili mě na velké mezery v literatuře ohledně této válkou zničené země. Podobně jsem v kapitole o Sýrii mnoho vytěžil z kritické zpětné vazby profesora Davida W. Lesche z Trinity University, profesorky Jasmine Ganiové ze St Andrews University a dr. Lindy Matarové, výzkumnice z Národní univerzity v Singapuru. Spisovatel a specialista na islamismus a muslimskou geopolitiku Kamran Bokhari poskytl důležitou zpětnou vazbu pro kapitolu 8 a pro závěr. Hluboce si vážím času a úsilí těchto odborníků.

Nebyl bych si mohl přát informovanějšího a chápavějšího editora než je Eric Crahan z nakladatelství Princeton University Press. Jako svou podstatou historik Eric podporoval mou snahu proniknout za novinářské a bezpečnostní pohnutky k empiričtějšímu a analyticky přísnějšímu výkladu. Ocenění zaslouží také moje přítelkyně a literární agentka Jennifer Lyonsová, bez jejíhož povzbuzování by tato kniha nikdy nevznikla.

A konečně bych nikdy nemohl napsat tuto knihu bez podpory a obětavosti mé rodiny. Více než rok a půl jsem tvrdě pracoval na rukopisu, často na úkor času, tráveného společně s Norou a dětmi. Psaní knih je krásou i zátěží tím, že se stávají rodinnou záležitostí. Jako milující kritik a celoživotní inspirace mně Nora poskytla potřebný čas a prostor k psaní. Kdykoli jsem narazil na problém, zavolał jsem na poradu svého nejstaršího syna Bassama, který dokončuje práva na Yale University. Moje dcera Annie-Marie, jež studuje problematiku Blízkého a Středního východu na Manchester University, často upozorňovala na chybějící souvislosti a vazby v mém líčení. Sedmnáctiletá Hannah se často ptala: Jak může tak extrémní organizace jako je Islámský stát existovat ve 21. století? A proč proti ní svět nedělá více? Čtrnáctiletý Laith se pravidelně zapojoval do vášnivých diskusí s Hannah na téma hlubokých rozporů v našem světě a potřeby porozumět půdě, z níž vzešel Islámský stát.

Fawaz A. Gerges
London School of Economics
7. ledna 2016

ÚVOD

K HISTORII ISLÁMSKÉHO STÁTU

V důsledku rychlého růstu a souvisejících územních zisků získal tzv. Islámský stát, známý také jako ISIS (Islámský stát v Iráku a Sýrii), ISIL (Islámský stát v Iráku a wa-Šám neboli v Levantě), popř. Dá'íš dle arabské zkratky, v tuto chvíli automaticky operační velení a nadvládu v globálním džihádistickém hnutí, čímž zatlačil do pozadí Ústředí al-Qá'ídy (AQC), jež 11. září 2001 zaútočilo na americkou pevninu. V okamžiku, kdy toto píše, kontroluje Islámský stát široký pás území v Iráku a Sýrii, velký jako Velká Británie a čítající něco mezi 6 a 9 miliony obyvatel. K dispozici má sektářskou armádu o počtu více než 30 000 bojovníků, vzniklou částečně sloučením místních ozbrojených povstalců v Iráku a Sýrii a zahraničních rekrutů.

Vojenský vzestup Islámského státu v Sýrii a Iráku v letech 2013 a 2014 připravil kruté probuzení pro regionální a globální mocnosti. Irácké ozbrojené síly, třebaže byly vycvičeny Spojenými státy, které na to vynaložily 8–25 miliard dolarů,¹ byly v létě 2014 smeteny blitzkriegem Islámského státu jako domeček z karet. ISIS přitom nasadil síly v počtu pouze řádově stovek nebo nanejvýš několika málo tisíc bojovníků, kteří zastihli sousední státy a mocnosti nepřipravené. Podle *New York Times* měla mít nyní irácká armáda, kdysi s 280 000 mužů ve zbrani jedna z největších na Blízkém východě, sotva 50 000 mužů.² V červnu 2014, několik týdnů předtím, než Islámský stát dobyl Mosul, druhé největší irácké město s téměř dvěma miliony obyvatel, odbyl americký prezident Barack Obama ISIS pohrdavě jako amatérskou organizaci. Podle jeho slov nepředstavuje hrozbu pro americké zájmy či spojence v oblasti: „Někdy v podobné situaci používáme dle mého soudu výstižnou analogii, a to, že kdyby si nějaký jiný tým oblékl dresy Lakers, neudělá to z nich [basketbalistu] Kobe Bryanta... Myslím, že existuje rozdíl mezi kapacitou a dosahem takového bin Ládina a sítí, jež aktivně plánuje velké teroristické útoky proti americkému území na jedné straně, a džihádisty, kteří

jsou zapojeni do různých lokálních mocenských bojů a půtek, často sektářského charakteru, na straně druhé.“³ Třebaže Obama správně řekl, že Islámský stát nepředstavuje okamžitou ani strategickou hrozbu pro území Spojených států, kritici se chopili jeho poznámky jako důkazu, že americká vláda podceňuje sílu ISIS.

Od roku 2013 do léta 2014 Islámský stát přemohl iráckou, syrskou a kurdskou armádu, stejně jako konkurenční islamistické síly. Jeho zdatnost prokázalo obsazení provincií Raqqa a Dajr az-Zaur v Sýrii v roce 2014 a rychlý kolaps čtyř iráckých divizí v Mosulu a na dalších místech severního Iráku pod rozhodným útokem méně početných ozbrojenců v létě 2014.⁴ Vpád Islámského státu do tzv. sunnitského trojúhelníku – území středního Iráku severně a západně od Bagdádu, obývaného převážně sunnitskými muslimy, a hrozba pro regionální kurdské hlavní město Erbil vyburcovaly vlády na celém Středním východě i západní mocnosti. Američti představitelé vyslovili obavu, že příštím terčem útoku ISIS může být Saúdská Arábie a Jordánsko.⁵

Do konce roku 2014 dobyl Islámský stát přibližně třetinu syrského a iráckého území a přiblížil se k irácko-jordánsko-saúdskoarabské hranici, máje přitom významné sítě stoupenců jak v Jordánsku, tak v Saúdské Arábii. V Libanonu měl údajně několik set bojovníků na syrsko-libanonské hranici, tj. na východní a severní libanonské frontě. Islámský stát se sítí svých podobně smýšlejících ozbrojenců provedl spektakulární sebevražedné bombové útoky a četné smrtící vpády na libanonské území, přičemž zabil desítky příslušníků libanonských ozbrojených složek a vyvolal trauma ve společnosti, již tak polarizované po sociálních a sektářských liniích. Mimoto se chapadla ISIS rozšířila do Egypta, Libye, Jemenu, severní Afriky, Afghánistánu, Nigérie i jinde. Vyšla tak najevo křehkost arabského státního systému a existence hlubokých ideových rozporů v islámských společnostech na Středním východě.⁶

Tehdy zahájily dvě různé koalice, vedené Spojenými státy a Ruskem, podpůrné letecké útoky proti ISIS a jeho spojeneckým ozbrojeným skupinám v obou zemích, aby tak ochránily své zájmy a zabránily zhroucení režimů v Iráku a Sýrii. V době vzniku tohoto textu, na konci r. 2015, byla účinnost obou koalic omezena ostrou rivalitou mezi globálními a regionálními mocnostmi. To by se mohlo změnit poté, co v listopadu 2015 ISIS údajně využil bezpečnostní skuliny na letišti Šarm aš-Šajch v Egyptě a propašoval bombu na palubu ruského dopravního letadla, jež usmrtila 224 osob. Skupina dále provedla masivní operaci v Paříži se sedmi

sebevražednými atentátníky, kteří 13. listopadu pozabíjeli a zranili stovky civilistů. O den dříve zaútočil Islámský stát na hustě zalidněné předměstí v libanonském Bejrútu, kde dva sebevražední útočníci po sobě zanechali stopu krve a zkázy. Dne 2. prosince 2015 zaútočil 28letý Sajjid Rizwán Farúk se svou 29letou manželkou Tašfin Málík na středisko sociálních služeb v kalifornském San Bernardinu, kde zabili nejméně 14 lidí a dalších 21 zranili. Rusko a západní mocnosti, zejména Francie, začaly nepřímo koordinovat své akce, stupňující útoky proti oblastem kontrolovaným ISIS v Sýrii, jakkoli je tato koordinace dosud v plenkách. Prezident Obama řekl, že je připraven, navzdory rozdílným zájmům obou mocností v Sýrii, spolupracovat s Ruskem v kampani proti Islámskému státu, jestliže prezident Vladimir Putin začne útočit proti ISIS.⁷

Islámský stát představuje novou fázi, novou vlnu džihádismu. Ve srovnání s ohromujícím vzrůstem ISIS se jeví Ústředí al-Qá'idy, dosavadní vůdčí skupiny globálního džihádismu či salafistického džihádismu (oba termíny jsou zaměnitelné a odkazují k militantním náboženským aktivistům z okruhu al-Qá'idy), jako poměrně malé. Na vrcholu své moci koncem devadesátých let disponovalo méně než 3000 bojovníky a jako transnacionální sociální hnutí nemělo žádné hranice a žádné vlastní území. Emír al-Qá'idy, Usáma bin Ládín, se nacházel pod ochranou Tálibánu v Afghánistánu, jehož vůdci, mullovi Umarovi (v roce 2015 údajně zemřel přirozenou smrtí), přísahal věrnost. Naproti tomu vůdce ISIS Ibráhím ibn Awwád Ibráhím Alí al-Badrí as-Sámarrá'í, známý spíše pod svým bojovým jménem Abú Bakr al-Bagdádí, se sám prohlásil novým chalífou, tedy nejvyšším vůdcem muslimského světa, čímž zpochybnil Umarův nárok na tento titul. Otevřený útok ISIS na vůdcovství al-Qá'idy a jeho imperiální ambice prozrazuje, že Islámský stát je odhodlán prosadit svou vůli jako nový významný regionální hráč a rovněž de facto stát.

Islámský stát je novou hrozbou pro regionální bezpečnostní řád v době urputného sociálního a politického zápasu v arabských společnostech a plíživého sektářství, živeného zejména geostrategickou rivalitou mezi šiitským Íránem a sunnity ovládanou Saúdskou Arábií. ISIS ohrožuje nejen přežití občanskou válkou zasažené Sýrie a Iráku, jenž byl jakožto stát znovu „zřízen“ po americké invazi a okupaci v roce 2003, ale také stabilitu sousedních arabských zemí. Jeho destruktivní potenciál pramení spíše z křehkosti arabského státního systému než z jeho vlastní síly jakožto strategického činitele. Bagdádí a jeho plánovači v poslední době investují více zdrojů a úsilí do lokálních skupin, jež se zavázaly loajalitou

vůči ISIS. Např. egyptská pobočka ISIS, Wiláját Sinaj (Sinajská provincie), jež je aktivní v oblasti severního Sinaje, vede ekonomickou válku proti Egyptu. Svými smrtelnými operacemi proti bezpečnostním silám a zahraničním cílům v hlavním městě a na jiných místech ohrožuje Wiláját Sinaj egyptský turistický sektor, který je životně důležitý pro tamní hospodářství. Útok na ruské dopravní letadlo na Sinaji v říjnu 2014, při němž bylo zabito 224 osob na palubě, prokázal organizační kapacitu a schopnost egyptské pobočky ISIS. Spojené národy a západní představitelé, kteří mají přístup ke zpravodajským informacím, tvrdí, že z osmi přidružených skupin, jež po celém světě přísahaly věrnost Islámskému státu, se nejvíce obávají libyjské skupiny se sídlem v Syrtě, přístavním městě u Středozemního moře, asi 650 km jihovýchodně od Sicílie. Podle zprávy z listopadu 2015, sestavené monitorovací skupinou OSN, jež zkoumá teroristické aktivity v Libyi, je to dnes jediná přidružená skupina operující pod přímým centralizovaným řízením ISIS s více než 3000 bojovníky, z nichž polovina má základnu v Syrtě a další jsou shromážděni na východě kolem Nawfalije. Jak sílil vojenský tlak proti Islámskému státu v Sýrii a Iráku, Bagdádí vyslal mnoho svých nižších velitelů do Syrty jakožto náhradní základny pro případ, že by byl ISIS vypuzen ze Sýrie.⁸

Částečnou odpovědnost za vzrůst ozbrojených nestátních činitelů jako je ISIS mají však arabské země. Jestliže chaos v Iráku a Sýrii poskytl Islámskému státu úrodnou půdu, aby zde zakořenil a zkonsolidoval své panství, pak neschopnost arabských států hájit zájmy svých občanů a vytvořit dostatečně silnou národní identitu a z ní plynoucí sociální soudržnost přispěla k růstu ISIS. Vztah mezi státem a společností se zhroutil v důsledku masově rozšířené korupce, útlaku a sklonu arabských režimů k tyranii. Skupiny jako je ISIS těží z této politické situace a bídných sociálních a ekonomických poměrů tím, že útočí na státní ideologii a v praktické rovině vytvářejí subverzivní alternativu obnovením chalífátu neboli Islámského státu.

Jedním z určujících rysů strategie ISIS, která protiřečí postupu Ústředí al-Qá'idy, je to, že podobně jako jeho předchůdce, al-Qá'ida v Iráku (AQI), se zatím soustřeďuje na šíitů a „blízkého nepřítele“, tj. režimy v Iráku a Sýrii a jejich perského spojence, spíše než na „vzdáleného nepřítele“ jako jsou USA, Izrael nebo další globální aktéři. Stejně jako vůdce AQI Abú Mus'ab az-Zarqáwí před ním sdílí Bagdádí genocidní názor na svět, podle něhož patří šíitě k nevěřícím, páté koloně v srdci islámu, jež musí buď konvertovat, anebo být vyhlazena. AQI a ISIS považují boj proti Americe,

Evropě a dokonce i proti Izraeli jako vzdálený druhotný cíl, který musí být odsunut do doby, kdy bude v srdci Arábie vytvořen sunnitský islámský stát a ISIS zkonsoliduje svou vládu na okupovaných iráckých a syrských územích. Avšak po vojenských porážkách, které Islámský stát utrpěl v Sýrii a Iráku v roce 2015, začal útočit na vzdáleného nepřítele za pomoci odlehklých přidružených skupin v Egyptě a Libyi, jakož i omezené sítě stoupenců a místních skupin v Evropě a Severní Americe. Tyto útoky proti vzdálenému nepříteli odvracejí pozornost od vojenských ztrát ISIS v Sýrii a Iráku a dodávají na přesvědčivosti příběhu o jeho neporazitelnosti a triumfalismu. Navzdory posunu v operační taktice ISIS, spočívajícímu v útocích na západní cíle, zůstávají momentálními strategickými cíli Islámského státu Rijád, Bagdád a Damašek, nikoli Řím, Paříž, Londýn a Washington.⁹ Mimořádná pozornost, kterou média věnují masivním útokům v Paříži a Kalifornii, jakož i konspiracím v Belgii, inspirovaným akcemi ISIS, způsobila dalekosáhlé zmatení ohledně strategie Islámského státu; přitom tyto hrozné činy představují jen nepatrné procento obětí ISIS. Skutečnost, že se Islámský stát orientuje mnohem více na blízkého nepřítele, posiluje jeho spolupráci se členy globální džihádistické sítě včetně Ústředí al-Qá'idy.¹⁰

Třebaze ISIS je svou ideologií a pohledem na svět pokračováním globálního džihádistického hnutí, jeho kořeny je nutno hledat ve specifickém iráckém kontextu a – v menší míře – v syrské válce, zuřící od roku 2011. ISIS velmi prospělo strategické využití sektářských střetů mezi sunnitskými a šiitskými muslimy v Iráku a Sýrii, čemuž také přizpůsobil svou činnost. Zatímco většina salafistických džihádistů těžila z antišiitské a antiiránské propagandy, Ústředí al-Qá'idy upřednostňovalo vzdáleného nepřítele, zejména Ameriku a její evropské spojence. Od poloviny 90. let až do současnosti vede Ústředí al-Qá'idy transnacionální džihád proti Spojeným státům ve snaze vtáhnout je do totální války proti islámskému světu.¹¹ Teprve poté se chtěli bin Ládín a současný vůdce AOC Ajman az-Zawáhirí zaměřit na blízkého nepřítele, a poté převzít vládu ve svých vlastních zemích, kterážto strategie však dozajista selhala.¹² Primárním strategickým cílem ISIS je naopak konsolidace a expanze Islámského státu v Iráku a Sýrii a dalších sousedních muslimských zemích. ISIS chce odstranit koloniální hranice v úrodném půlměsíci, jež byly narýsovány evropskými mocnostmi po skončení první světové války. Poté hodlá skupina nahradit „odpadlické režimy“ islámským státem – chalífátem. Bagdádí, který se prohlásil za nového chalífu, naplnil

své místní politické ambice transnacionálním symbolismem a utopismem. Rozlišování mezi blízkým a vzdáleným nepřítelem bylo částečně zrušeno formálním vstupem Spojených států do války proti ISIS v srpnu 2014, jakož i ruským zásahem, který se uskutečnil společně s dalšími evropskými státy na konci r. 2015. Svým způsobem ISIS vypálil Ústředí al-Qá'idy rybník, když vyhlásil nárok na vůdcovství globálního džihádistského hnutí. Bylo by nicméně pošetilé ztrácet ze zřetele klíčovou strategii: založení skutečného islámského státu v Levantě, což je faktor, který nadále ovlivňuje působení a akce ISIS.

Vzestup ISIS ukazuje naléhavou potřebu pochopit, co se stalo v arabských společnostech a v mezinárodních vztazích na Středním východě. ISIS je symptomem politického bankrotu Středního východu, roztržitosti a delegitimizace státních institucí, stejně jako rozšíření občanské války v Iráku, Sýrii a jinde. Příčina vývoje a růstu ISIS tkví v těžkých sociálních a politických poměrech v arabských společnostech, jakož i v regionálních a globálních rivalitách. Klíčovým faktorem je setrvalá, desetiletí trvající krize vládnutí a ekonomiky. Tato kniha bude proto sledovat cestu této takfíristické¹³ organizace od jejího zrodu a konsolidace až po vojenský průlom, který jí umožnil se etablovat a expandovat, nejprve v Iráku a poté v Sýrii a jinde. Zaměří se na čtyři klíčové faktory. 1) ISIS je možno chápat jako rozšíření AOI, jež vznikla v důsledku americké invaze do Iráku v roce 2003. Zničením státních institucí invaze posílila všeobecné štěpení nikoli podle národních, ale spíše podle etnických a náboženských linií, což vytvořilo prostředí zvláště příznivé pro zrod a expanzi skupin jako jsou AOI a ISIS. 2) Fragmentace postsaddámovského politického establishmentu a jeho neschopnost provádět politiku, jež by podporovala národní identitu země. Prohlubovalo se tak ovzduší nedůvěry a rozšiřoval se rozkol mezi sunnity a šíity. 3) Důležitým faktorem v revitalizaci ISIS byl rozpad státních institucí v Sýrii a pád země do totální války. 4) Islámský stát by nebyl mohl upevnit své zisky během syrské války, nebýt neúspěchu arabského jara a následně se šířícího požáru v sousedních arabských zemích.

Američany vedená invaze a okupace Iráku: následky

Američany vedená invaze a okupace Iráku v roce 2003, spolu s následným sociálním chaosem a prodlužovaným a nákladným ozbrojeným odporem, vedla k rozkladu státních institucí a ustavení politického

systému, založeného na *muhásasa*, neboli rozdělení moci na základě komunitních, etnických a kmenových linií.¹⁴ Irácká národní identita se postupně měnila, jak místní sektářské a etnické identity převrstvovaly původní kolektivní identitu, přijatou vládnoucí stranou Baas a založenou na panarabismu a nacionalismu. Americká invaze do Iráku obnažila neschopnost postkoloniálního státu vytvořit soudržnou národní identitu, čímž vyvolala sociální rozvrat. Nynější na sektářství založený politický systém a jeho dominantní síly jsou z velké části produktem americké okupace a destrukce státu. Sektářské separátní identity nepředstavují a nemohou představovat životaschopnou alternativu pro nový Irák. ISIS dokázal vytěžit maximum ze zhroutení politického systému, ale to neznamená, že se tím naplnily sunnitské představy. Nicméně však Američany vedená invaze a okupace Iráku a syrská občanská válka byly určujícím momentem při obnově přesvědčivé pansunnitské identity v obou zemích i širším regionu.

Víme příliš málo o složitých vztazích mezi ISIS a obyvatelstvem pod jeho kontrolou. Většina zpráv je kusého charakteru, přičemž poskytuje rozporný obrázek o životě v chalífátu. Šiité a Kurdové cítili, že nadstátní identita, podporovaná iráckým režimem, upřednostňovala sunnitské Arabů na jejich úkor. V tom smyslu rozbití státních institucí v roce 2003 a vytvoření systému, založeného na sektách, vyprovokovalo a posílilo střet identit, který proměnil moderní Irák bezmála v trosky.¹⁵

Zuřivost Islámského státu odráží trpké dědictví desítek let baasistické vlády, jež rozervala sociální strukturu Iráku a zanechala hluboké rány, které stále hnisají. V jistém smyslu se ISIS vnitřně ztotožnil s brutální taktikou baasistického režimu a krví nasáklou moderní historií Iráku. Třebáže Bagdádí a Husajn pocházeli ze dvou různých ideologických pólů, oba se pokusili vybudovat tyranii, jež netoleruje odpor a sahá k teroru za účelem umlčení opozice. Bagdádí se obklopuje nižšími a vyššími důstojníky Husajnovy armády a policie, z nichž mnozí podporovali brutální baasistickou vládu. To neznamená, že salafistický džihádismus ISIS je synonymem baasismu, relativně sekulární nacionalistické ideologie, jak tvrdí někteří pozorovatelé. (V 5. kapitole je tato argumentace podrobněji rozvedena.) Není to tak, že by někdejší baasisté unesli ISIS, ale spíše Islámský stát přiměl mnohé baasisty, aby se k němu přidali. Je důležité rozlišovat mezi brutální taktikou ISIS, jež se podobá taktice staré vládnoucí baasistické strany, jakož i mezi revoluční islamistickou ideologií a ideologií baasistického nacionalismu. To bylo jádrem sporu

mezi Islámským státem a Džabhat an-nusra, další salafisticko-džihádistickou ozbrojenou skupinou v Sýrii, takto oficiální částí Ústředí al-Qá'idy, jež se ve válkou zničené zemi formálně ustavila v roce 2012. Tehdy se členové obou skupin často navzájem obviňovali, že jsou bývalí baasisté, ve snaze delegitimizovat své odpůrce v očích islamistické základny. Např. prominentní učenec salafistického džihádismu Abú Muhammad al-Maqdisí, který obhazuje an-Nusra proti ISIS, vysvětloval brutální metody Bagdádího a jeho spojenců tvrzením, že „právě objevili islám, přičemž donedávna byli baasisty vraždícími muslimy“.¹⁶ Smyslem Maqdisího obžaloby je pochopitelně snaha zbavit salafistické džihádisty, své přívržence, odpovědnosti za masové prolévání krve civilistů.

Důvody nespoutaného násilí ISIS jsou následující: 1) jeho původ je v irácké al-Qá'idě, jejíž zakladatel Abú Mus'ab az-Zarqáwí představuje post-al-qá'idovskou generaci salafistického džihádismu, který se zaměřuje na identitu a politiku komunitní pospolitosti; 2) irakizace ISIS používáním baasistických nástrojů represe, jakož i hořké dědictví násilí v zemi; 3) ruralizace řadového členstva ISIS.¹⁷

Vůdcové dvou předcházejících džihádistických vln ze 70. až 90. let pocházeli ze společenské elity a řadoví bojovníci byli vesměs složeni z absolventů univerzit, původem ze střední a nižší střední třídy. Naproti tomu kádry ISIS jsou zemědělského původu, postrádající teologické i intelektuální kvality. Zatímco většina bojovníků Islámského státu je spíše chudá, vůdcové pocházejí ze solidní střední a nižší střední vrstvy. To by se mohlo stát pro skupinu problémem, pokud přestane mít vojenské úspěchy, protože řadoví vojáci mohou snadno odvrhnout svou příslušnost k Islámskému státu a vrátit se ke své komunitě.¹⁸ Vznik nyníjší vlny salafistických džihádistů usnadnil jejich agrární a kmenový původ, zajišťující hluboký smysl pro oběť a náboženskou nevyhnutelnost vítězství, stejně jako *al-isti'lá'* (převaha) nad šíitskými muslimy, kteří jsou v Iráku a sousedních arabských zemích historicky okrajovou skupinou. Sociální profil velitelů střední úrovně Islámského státu a jeho islamistického rivala, skupiny an-Nusra, prozrazuje zázemí v manuálně pracujících a v modrých límečcích jako jsou mechanici, prodáváči ovoce a zeleniny, farmáři, výrobní dělníci, majitelé obchůdků a špatně placení zaměstnanci v restauracích. ISIS má velké úspěchy mezi chudými znevýhodněnými sunnitskými komunitami, jaké nacházíme v oblastech Fallúdža, Tikrít a Anbár v Iráku; dále sem patří regiony Akkár, Tripolis a údolí Biqá' v Libanonu a Ma'an a Zarqá' v Jordánsku. Tento původ z nižší střední vrstvy

u bojovníků ISIS vysvětluje, proč tato organizace ospravedlňuje své akce jako obranu chudých a utlačovaných lidí, stejně jako proč útočí na oblasti s přírodními a surovinovými zdroji.¹⁹ Ve srovnání s typickými rekruty, kteří se připojují k Islámskému státu v oblasti Středního východu, jsou údajně mnozí zahraniční bojovníci, kteří přišli z celého světa, ale zejména z Evropy a Severní Ameriky, vzdělaní a středostavovského původu. Tato nesourodost si zasluhuje dalšího vysvětlení.

V roce 2010 byla irácká al-Qá'ida, předchůdce ISIS, vojensky poražena a sociálně se ocitla v izolaci. Avšak za necelé čtyři roky ISIS obnovil její jednotlivé články a rozšířil svou působnost daleko za irácký sunnitský trojúhelník, čím ohrozil systém států v oblasti úrodného půlměsíce. Třebaže objektivní materiální podmínky v Iráku a Sýrii napomohly vzniku Islámského státu, jeho ideologie oslovila zradikalizované náboženské aktivisty a malý segment mladých mužů a žen po celém světě. Tito dobrovolníci chtějí být součástí obrody chalífátu – romantického utopického metapříběhu, jenž má rostoucí přitažlivost na zbankrotovaném Středním východě, ovládaném represivními, nelegitimními a na menšinách založenými režimy.

Rozpad politického systému v Iráku

Společenský chaos, zapříčiněný Američany vedenou invazí, a to zejména zničením státních institucí, vyvolal hluboké sektářské pnutí mezi sunnitskými a šíitskými muslimy a urychlil vzestup ISIS z nedůležitého nestátního faktoru do podoby islamistického státu. ISIS vyplnil ideové a institucionální vakuum a nabídl ukřivděným sunnitům mocnou pansunnitskou (sektářsko-islamistickou) identitu, která překračuje národnost, etnicitu a hranice. Bagdáďi a jeho stoupenci se pokoušejí obnovit zastřešující iráckou identitu (panarabismus a nacionalismus) v souladu se sektářskou terminologií (pansunnitství), čímž ohrožují samy základy národního státu, jakož i normy a pravidla, jež upevňují mezinárodní společenství. Sektářství je palivem, jež pohání Islámský stát, jenž naopak podporuje sektářství. Tato podstatná funkční dynamika vyžaduje další výzkum obrody a redefinice sunnitsko-arabské identity a neměla by být považována za něco hotového. Od roku 2003 Irák zabředl do trvalé krize, jež podnítila stížnosti sunnitské populace, která byla zbavena moci za nové nadvlády šíitů a vystavena převažujícímu iráckému vlivu. (Vývoj v Iráku po r. 2003 je námětem 3. kapitoly.) Jakkoli sunnité protestovali proti

této diskriminaci, jejich stížnosti zůstaly v Bagdádu a Washingtonu bez odezvy. Rozklad sociální struktury vytvořil prostor, do něhož pronikl ISIS, využívající křivd, jež pocítovali iráčtí sunnitě, a zaujímající roli jejich „obránce“ a „ochránce“. Nádvkem k této své strategické manipulaci sektářských rozdílů dokázal Islámský stát a jeho předchůdci, irácká al-Qá'ida a Islámský stát v Iráku (ISI), získat podporu na základě své protiamerické rétoriky, s níž se obracel na sunnitskou mládež, která cítila, že země byla pokořena a kolonizována Spojenými státy s iránskou podporou. Nefunkční a rozložený politický systém Iráku, trpící stále silnějším frakcionářstvím, zajistil Islámskému státu jeho ideologické zázemí.

Stejně jako jejich předchůdci baasisté selhala nová vládnoucí elita Iráku při obnově pospolitě národní identity a znovuvytvoření státních institucí na solidních právních základech. Posthusajnovská elita je odpovědná za chyby, které se staly v Iráku po r. 2003. Třebaže Američany vedená invaze vyvolala rozpad státu a společnosti, noví iráčtí vůdci měli možnost zlepšit neutěšené sociální podmínky a posílit národní jednotu. Po dobu více než osmi let, kdy byl premiérem Núrí al-Málíkí (od 20. května 2006 do 8. září 2014), se sunnitě cítili zbaveni svých práv a výsad tím, co pocítovali jako politiku založenou na sektářství. Odtud jejich rozhodnutí organizovat se sami na bázi místní pospolitosti. Málíkího zdráhání podpořit síly Sahwa, kmenové sunnitské rady, organizované a financované americkými okupačními úřady, jen dále prohlubovalo roztržku se sunnitskou komunitou a posilovalo politiku identity, jež vedla ke zhoubnému cyklu polarizace mezi sunnity a šíity.

Ale také šíitská komunita se rozštěpila v důsledku konfliktního vztahu Málíkího s některými prominentními představiteli šíitů, zvláště když se k tomu přidala neefektivnost vlády a její obrovská zkorumpovanost. Od roku 2010 Málíkí posiloval svou kontrolu nad státním aparátem a jeho institucemi, což oslabovalo důvěru ve vládu. Masivní represe při potlačení protestů během arabského jara vyvolaly hněv a odpor. Jakmile se ozbrojené skupiny vmísily do demonstrací, bylo stále obtížnější odlišit mírumilovné protestující od násilnických milicí. Irák byl ochromen sociálními a ideologickými rozpory, které umožnily Bagdádímu a jeho plánovačům proniknout do rozklížených politických struktur v zemi.

Podle Bagdádího byl ISIS jediným ochráncem *ahl as-sunna* (sunnitské komunity), hlasem a zástupcem sunnitských Arabů, kteří se cítili vyloučení a utlačováni šíitským režimem v Bagdádu a alawitskou vládou v Damašku.²⁰ Na rozdíl od svého neblaze proslulého předchůdce

a zakladatele AQI Zarqáwího udržoval si Bagdádí mocnou sociální základnu, která zajišťovala Islámskému státu stálý přísun zdatných bojovníků stejně jako územní a politické útočiště. Tyto záležitosti vyžadují hlubší vysvětlení: tisíce zklamaných iráckých a syrských sunnitů bojují pod vlajkou ISIS, třebaže mnozí z nich se nehlásí k jeho extremistické islamistické ideologii. Islámskému státu se podařilo úspěšně se zapojit do počínající malé občanské války v Iráku a splynout s místní sunnitskou komunitou. V tomto smyslu není na úžasném rozmachu ISIS nic záhadného. Je důležité zdůraznit, že neexistuje žádný spolehlivý důkaz o tom, že sunnitská panislamistická ideologie, kterou si osvojil Islámský stát, byla přijata v sunnitských oblastech Iráku a Sýrie. Autoři, kteří tuto hypotézu obhajují, pro ni nemají dostatek empirických důkazů. Podle iráckých sunnitů v Mosulu, Tikrítu a dalších iráckých městech, s nimiž jsem mluvil, to byli především sunnitští povstalci, kteří usnadnili Islámskému státu získání kontroly nad sunnitským trojúhelníkem. Jakmile však byla města dobytá, ISIS je začal považovat za své nepřátele. Během diskusí, které jsem vedl s iráckými kmenovými vůdci, mnozí dodatečně přiznali, že jejich synové původně podpořili ISIS ne kvůli jeho islamistické myšlence, ale jako projev odporu proti sektářsky založené vládě v Bagdádu a jejímu regionálnímu patronovi, Íránu. V současné době přibývá důkazů, že iráčtí sunnité jsou rozděleni na ty, kteří podporují Islámský stát jako účinnou zbraň proti svým šiitským trýznitelům, a ty, kteří litují své podpory ISIS a obracejí se proti němu kvůli jeho brutální taktice a tyranské vládě.

Podle zpráv ze sunnitského trojúhelníku se stále více kmenů distancuje od Islámského státu a odmítá se podílet na jeho zločinech,²¹ avšak dosud se tento odpor nestal masovým. V dané chvíli ISIS stále disponuje *hadána ša'bíja* (sociální základnou), jež mu umožňuje odolávat trestným útokům Američany vedené koalice, irácké a syrské armádě, jakož i kurdským a šiitským milicím. Islámský stát vytěžil maximum z útlaču a ponižování sunnitů, jehož se dopouštěly šiitské milice v Iráku a Sýrii, stejně jako ze sunnity široce přijímaného názoru, že letecké údery Spojených států a jejich spojenců nespravedlivě zasahují jejich náboženské souvěře, zatímco záměrně šetří šiitské radikály. ISIS však nenabídl iráckým a syrským sunnitům pozitivní politickou a sociálněekonomickou vizi, směřující k řešení těžkých problémů jejich společenství. Dobře známý teoretik al-Qá'idy, Abdulláh bin Muhammad, uvádí v nedávno sepsaném dokumentu „Problém džihádistického rozhodovacího procesu“, že

džihádisté všech typů, v minulosti i současnosti, postrádají politickou představivost, což je důsledek strukturálně chybného rozhodování. Dokud budou džihádistickému hnutí dominovat klerici a kazatelé, tvrdí bin Muhammad, džihádisté nebudou schopni přeměnit své vojenské zisky na bitevním poli v politický kapitál.²²

Syrská občanská válka

Další důležitá příčina rychlého vzestupu ISIS spočívala ve zhroucení státních institucí v Sýrii a pádu země do totální války po r. 2011. Stejně jako arabští demonstranti v Tunisku, Egyptě, Libyi, Bahrajnu a Jemenu protestovaly desetitisíce Syřanů proti *al-istibdád* (represe) a *at-tahmíš* (vyloučení). Volání po obživě, svobodě, sociální spravedlnosti a *al-karáma* (lidské důstojnosti) zaznívalo ze syrských *majádín* (náměstí) jako projev politických a sociálních nesnází, nikoliv sektářských a náboženských zájmů. Až později nabralo povstání vojenský charakter a sektářskou tvářnost. Povaha občansko-vojenských vztahů v Sýrii vypadala jinak než v Tunisku a Egyptě, dalších centrech arabského jara; syrské bezpečnostní síly pochopily, že jejich přežití v nynější podobě závisí na přežití Asadova režimu. Poté co bezpečnostní složky Baššára al-Asada násilně zasáhly proti mírumilovným protestujícím a vylichly protirežimní sociální mobilizaci v sektářských pojmech, povstání se rychle zmilitarizovalo a posléze zradikalizovalo. Na nacionálně založených protestech se objevovalo stále více náboženských symbolů a odkazů, přičemž ozbrojené islamistické skupiny a milice na venkově využívaly zmatků k šíření své ultrakonzervativní salafistické ideologie a agendy.

A tak se pokroková touha po sociálních a politických reformách proměnila v sektářský konflikt a válku všech proti všem. Opakoval se irácký scénář: islamistické ozbrojené síly a islamistická rétorika získaly na síle, přičemž v očích podstatné části Syřanů jejich existenci ospravedlňovaly násilnosti režimu proti civilnímu obyvatelstvu. Islamistické skupiny v Sýrii se stylizovaly do pozice, a byly tak i často chápány, obránců utiskované sunnitské komunity. Podobně jako v případě Iráku, kde podpora šíitské komunity ze strany Islámské republiky Írán posílila sektářské tendence, neochvějná iránská podpora rodině Asadů dodala na síle syrskému sektářství. Koncem r. 2011 byl Bagdádí a jeho velitelé natolik politicky prozíraví, že poslali oddíl svých mužů, vedený dvěma spolehlivými důstojníky, Abú Muhammadem al-Džúláním a mullou Fawzím al-Dulajmím,

aby domněle bojovali proti Asadovu režimu a zřídili v zemi operační základnu.²³ Za necelý rok Džúláního an-Nusra jakožto rozšíření Islámského státu v Iráku vybudovala v Sýrii efektivní síť, jež zahrnovala tisíce místních a zahraničních bojovníků, kteří se v boji proti Asadovým jednotkám stali nechvalně proslulými. Podle pozdějších svědectví vůdčích džihádistů padlo hned na začátku rozhodnutí udržet skutečnou identitu an-Nusry v tajnosti a splynout s místním obyvatelstvem ve snaze neupozornit Američany na přítomnost al-Qá'ídy v Sýrii.²⁴ Tento postup umožnil an-Nusře, aby expandovala a uzavřela koalice s různými islamistickými frakcemi. Když v dubnu 2013 Bagdádí vyrazil spojení mezi Islámským státem v Iráku a an-Nusrou a tvrdil přitom, že strategickým cílem an-Nusry je založit islámský stát v Sýrii,²⁵ dosáhl již strategické hloubky a jako pravý génius zla pokřtil své bojovníky krví a ohněm. (Ohledně souvislostí mezi ISI a an-Nusrou srov. kap. 5 o Sýrii.) Po jednostranném rozpuštění jak Islámského státu v Iráku, tak an-Nusry, Bagdádí oznámil jejich splnutí v nové entitě, nazvané Islámský stát v Iráku a wa-Šám.²⁶ Džúlání tuto iniciativu okamžitě odmítl, čímž vyvolal vnitřní džihádistickou občanskou válku.²⁷ Třebaže an-Nusra spolu s dalšími ozbrojenými skupinami zahájila preventivní útok proti ISIS, Islámský stát nakonec nad an-Nusrou a jejími spojenci získal převahu a dobyl větší města včetně ar-Raqy, jež se stala jeho hlavním městem.

Vnitřní rozklad Iráku a Sýrie byl živnou půdou ISIS, jenž v obou zemích vedl boj pod heslem identity. Vyvinul zvláštní pansunnitskou sektářskou identitu, stojící v opozici proti panšiitské identitě, reprezentované sektářskými proiránskými režimy v Damašku a Bagdádu. Mezi vším, co posiluje Islámský stát, vyniká faktor antišiitský a antiiránský. ISIS vytvořil ideologii, zakořeněnou v pansunnitské identitě, jež je ve vnitřní opozici vůči tomu, co interpretuje jako agresivní expanzionistickou ideologii, která zamořila a ovládla islámský svět. Antišiitský a antiiránský program Islámského státu je nejsilnější kartou, již rozehrál v Iráku a Sýrii a která se ukázala být nejúčinnějším nástrojem pro získávání přívrženců. ISIS vystihl rozepře mezi komunitami, které propukly po Američany vedené invazi do Iráku v r. 2003. Tyto spory se vymkly kontrole po zhroucení arabského jara a poté, co Sýrie a Irák zabředly do války a chaosu. Je to právě tento střet dílčích islámských identit, tato vnitroislámská válka v malém, jež stojí v pozadí spektakulárního vzrůstu ISIS. Po pádu Mosulu v červnu 2014 a vyhlášení Islámského státu jeho mluvčí opakovaně tvrdili, že ISIS je vůdcem ummy (celosvětové muslimské komunity)

a Ahl-as-Sunna a odmítali stávající a potenciální konkurenty na tuto poctu jako podvodníky.

Třebaže původním domovem ISIS je Irák, expanze do sousední Sýrie mu zajistila strategickou hloubku a důležité ekonomické zdroje. V Sýrii se nachází jeho hlavní město ar-Raqqa a hlavní zdroje příjmů včetně obchodu s ropou, výběru daní, obilí a úrodné zemědělské půdy, jakož i kriminálních aktivit. Podle amerických zpravodajských úředníků jsou v Sýrii rozmístěny více než dvě třetiny jeho bojovníků, i když se to možná mění z operačních důvodů s tím, jak zde vrcholí vojenský tlak vůči ISIS. Navíc je třeba si uvědomit, že rozklad sociální struktury a politického systému Sýrie, jež se proměnila v prostor zástupných regionálních válek, také dodává motivaci a inspiraci příštím bojovníkům ISIS a podobných skupin jako je an-Nusra. Dokud bude zuřit syrský konflikt, Islámský stát bude těžit z chaosu, který panuje v této válkou zničené zemi. Ale v době vzniku tohoto textu, na konci r. 2015, je ISIS tísněn syrskými kurdskými povstanci, majícími podporu Spojených států. Po boku kurdských povstalců bojují také rozličné opoziční frakce, za nimiž stojí jejich regionální ochránci, což také vytváří na ISIS tlak a snižuje podstatně jeho vyhlídky v Sýrii. Islámský stát nesevírá Sýrii tak pevně jako Irák. Nicméně úspěšný návrat ISIS do Iráku byl z velké části založen na jeho mocenské konsolidaci v Sýrii. Po dobytí důležitých syrských měst v r. 2014 zrušil Islámský stát hranice mezi oběma zeměmi. Tím upevnil své dominantní postavení v čele globální džihádistické sítě a dokázal, že jeho taktika *kasr al-hudúd* (likvidace hranic) byla účinná. ISIS využil svých zisků v Iráku a Sýrii, aby se vysmál sousedním zemím, což opět zvýšilo jeho popularitu po celé oblasti.

Arabské jaro

ISIS by nikdy neuspěl, nebýt porážky arabských povstání a zmaření nadějí milionů občanů, kteří žádali spravedlivější společenskou smlouvu a občanská práva. Arabské jaro se neodehrálo ve vakuu. Miliony Arabů ztratily trpělivost po desetiletích zmařených nadějí a represivního vládnutí. Byl to okamžik emancipace, jenž mohl v pokrokovém duchu změnit arabský Střední východ, kdyby nebyl zmařen nesourodou aliancí vnitřních a vnějších kontrarevolučních sil. Ty zahrnovaly množství aktérů, jako např. autokratické vládcy, které podporovali jejich regionální spojenci, vojensko-policejní aparát, *al-fulúl* (součásti starého režimu) a ISIS,

v jehož zájmu bylo zablokovat mírovou politickou reformu. (Tuto argumentaci rozvíjím v kap. 7.) ISIS by nebyl býval úspěš bez velké souhry mezi autoritativními arabskými vládci a jejich regionálními a globálními patrony, jejímž cílem bylo zachovat status quo za každou cenu. Saúdská Arábie a Írán, jakkoli jinak nesmiřitelní regionální rivalové, jednaly jako kontrarevoluční mocnosti, pokoušející se zarazit vlnu politických změn doma a v sousedství, a tak zkonsolidovat svůj vliv.

Když se arabská povstání dostávala do obrátek, Saúdská Arábie vydala více než 100 miliard dolarů ve snaze zachovat domácí mír a koupit si loajalitu svých občanů. Saúdská monarchie investovala také miliardy dolarů v Bahrajnu, Egyptě, Ománu, Jemenu, Maroku a Jordánsku, aby zabránila revoluční změně a udržela své konzervativní arabské spojence u moci.²⁸ Saúdská Arábie, společně se Spojenými arabskými emiráty, dokonce rozmístila dva tisíce vojáků v Bahrajnu, aby pomohla svému spojenci v Perském zálivu rozdrtit opozici. Spojené státy sice nejprve odmítly oficiální prohlášení Saúdů a Bahrajnu, že bahrajnské protesty podněcoval Írán, ale posléze obrátily a saúdskou vojenskou intervenci, založenou na tvrzení, že proiránské elementy by se mohly pokusit zmanipulovat vůli lidu, bez výhrad uznaly. Bahrajn se stal obětí americko-iránského soupeření a amerických ekonomických a strategických zájmů v arabských zemích v Perském zálivu.²⁹ Zatímco tvůrci americké politiky podpořili řízenou reformu v Tunisku, Egyptě, Libyi, Jemenu a Sýrii, zdráhali se tak učinit v Perském zálivu, neboť z hlediska amerických národních zájmů zde bylo v sázce příliš mnoho.

Podobně Islámská republika Írán, jež se hrdě prohlašuje za revoluční stát, bojovala zuby nehty, aby zachránila Asadův režim. Írán také podporoval Málíkího, jehož sektářská rozbíječská politika zruinovala Irák, a distancoval se od něj teprve poté, když tak učinily mocné irácké šíitské struktury. Je ironií dějin, že na začátku arabských povstání v únoru 2011 a před bouří, která zdevastovala Sýrii, se iránsští vůdci pokoušeli přisvojit si zásluhy za revoluční procesy v jejich sousedství. Nejvyšší iránský vůdce ájatolláh Chamenei nazval arabské jaro „přirozeným rozšířením iránské islámské revoluce z roku 1979“ a vydával svou zemi za katalyzátor tohoto „islámského probuzení“.³⁰ Ale jakmile „islámské probuzení“ dospělo do Sýrie a Iráku, předcházející nadšení iránských vůdců ochablo, protože jejich nejbližší arabští partneři, Málíkí a Asad, zápasili o své politické přežití. Írán hodil oběma tonoucím se mužům záchranné lano, a tím do ohně zuřícího sektářského zápasu v Iráku, Sýrii a jinde přilil benzín.

Ve snaze zabránit kolapsu Asadova režimu našel Írán přirozeného spojence v Rusku. V září 2015 zasáhl prezident Putin přímo do syrské války a nařídil zahájit letecké útoky na podporu Asadova režimu. Tak se Sýrie stala dalším místem globální zástupné války mezi západními mocnostmi a Ruskem, jež investovalo značné diplomatické a vojenské prostředky, aby odvrátilo západní intervenci ve válkou sužované zemi.

Tato nová studená válka mezi Saúdskou Arábií, stojící v čele arabského sunnitského islámu, a (perským) Íránem, vůdcem šíitského islámu, se odehrávala na ulicích slabších a zranitelnějších arabských zemí, zejména Iráku, Sýrie a Jemenu. Odkláněla zápas za sociální a politickou emancipaci v arabských zemích ve prospěch geostrategické a sektářské rivality. Sýrie a Irák, spolu s dalšími zeměmi, se staly bojištěm zástupných náboženských válek, v nichž se Saúdská Arábie a Írán, společně s Tureckem, Katar a dalšími, přetahovaly o vliv a nadvládu, vyzbrojující a financující válčící strany. Tato regionální válka, jako součást mocenské politiky, politiky identit (sunnité versus šíité) a soupeření národních identit (Arabové versus Peršané), byla požehnáním pro ISIS a další lokální frakce al-Qá'idy všeobecně. Na počátku bojů v Sýrii a Iráku obdržely an-Nusra a Islámský stát peníze, zbraně a náboženskou podporu sousedních sunnitských států, což byl cenný a nakonec rozhodující sociální a materiální kapitál. Znovuzrození ISIS usnadnila geostrategická a geosektářská rivalita mezi převážně sunnitskými státy a šíitským Íránem. Křehkost arabského státního systému vyvolala hromadný zápas o konkurenční výhody mezi klíčovými regionální mocnostmi. ISIS jako nestátní aktér vyšplhal po zádech hlavních států v oblasti, které mezi sebou válčily o vliv a nadvládu v srdci arabského světa. Podobně jako Ústředí al-Qá'idy, jež se zrodilo z dramatického americko-sovětského zápolení o Afghánistán v osmdesátých letech, je také Islámský stát výtvorem geostrategického a geosektářského konfliktu, jakož i zahraniční intervence na arabském Středním východě.

ISIS a příběh Bagdádího

Protože tato publikace zkoumá historii ISIS v rámci identitní a sektářské politiky, nabízí 4. kapitola portrét Bagdádího zkoumáním jeho cesty od neviditelnosti k neblahé proslulosti. Jeho příběh je složen ze svědectví svědků, kteří ho znali předtím, než se připojil k irácké al-Qá'idě (AQI), jakož i těch, kteří s ním strávili nějaký čas předtím a potom, co byl

v únoru 2004 zadržován Američany ve věznici Camp Bucca, poblíž Umm Qasru v jižním Iráku, na základě obvinění, že byl sunnitským „pěšákem“.³¹ Když v roce 2010 převzal vůdcovství AQI, skupina se nacházela na pokraji rozpadu, protože ztratila svou sociální a územní základnu v sunnitském trojúhelníku. To bylo způsobeno zejména vnitřní válkou mezi AQI a sunnitskou komunitou v Iráku, jež al-Qá'idě původně poskytla útočiště. Bagdádí a jeho vnitřní kruh trpělivě a systematicky obnovovali svou sociální síť a rozšiřovali svůj záběr mezi frustrovanými sunnity v Iráku a poté v Sýrii, když v této zemi politické povstání přerostlo ve všeobecnou válku. V této době Bagdádí obratně zreorganizoval vojenský aparát AQI, který za pomoci operačních doporučení bývalých iráckých vojenských a policejních důstojníků a zkušených čečenských školitelů v Sýrii proměnil v profesionální bojovou sílu, schopnou vést městskou i konvenční válku. Tito sunnitští důstojníci rozpuštěné armády měli za sebou léta bojových zkušeností a výcviku a dlouhou historii bojů: iránsko-iráckou válku v 80. letech, kuvajtskou válku v 90. letech, protipovstalecké boje v 80. a 90. letech a boj s Američany od r. 2003 do r. 2010. Vybaveni těmito zkušenostmi přeměnili Bagdádího ubohé bandy v mocnou guerillovou sílu, podobající se malé sektářské armádě, schopné provádět rozsáhlé ofenzívy a porážet irácké a syrské armádní jednotky.

Pokud jde o prudký vzestup ISIS, zbývá ještě zodpovědět mnoho otázek kolem Bagdádího. Zejména jak je možné, že muž bez vojenských zkušeností, který není ani politickým teoretikem ani náboženským kaza-telem, transformoval ISIS ve vůdčí světovou salafisticko-džihádistickou organizaci, která kontroluje území podél syrsko-irácké hranice s více než 30 000 bojovníky? Jak dokázal naplnit své pokladny ročně až 2 miliardami dolarů (k roku 2015 vyletěl roční rozpočet ISIS k úrovni 1 miliardy) a učinit tak pomocí diverzifikované válečné ekonomiky z Islámského státu jeden z nejbohatších nestátních činitelů, nyní jakýsi protostát s aspirací stát se skutečným státem? Do jaké míry napomohly Bagdádímu rozpa-dávající se státní instituce v Iráku a Sýrii a soupeřící regionální mocnosti, které podporovaly sektářskou mobilizaci a polarizaci? Nemůžeme se omezit pouze na osobní zkušenosti Bagdádího či na studium feno-ménu vůdcovství nebo na tohoto velkého muže samotného. Bagdádího mocenský nástup se časově kryje s rostoucím politickým napětím uvnitř iráckých komunit, přičemž politika ústřední vlády byla všeobecně pova-žována za protisunnitskou. Chaos v Iráku a Sýrii bezděčně napomohl Bagdádího džihádistické karavaně.

ISIS je provázaný se zuřícími sektářskými požáry v Iráku a Sýrii a zápasem identit, jenž ničí arabské země. Pokud by byl Islámský stát poražen, je tu vždy riziko, že vakuum v oblasti zaplní jiná podobně militantní skupina, jako je např. an-Nusra. Jestliže je ISIS průvodním jevem rozkladu státních institucí, pak musí být nestabilní autoritativní státní systém znovuvybudován na solidnějších legitimních základech. To vyžaduje transparentní a reprezentativní vládu, jež splní různá očekávání včetně zajištění pracovních míst a milionům mladých mužů a žen, kteří se cítí opomíjeni, vrátí naději v budoucnost jejich zemí.

Náročnější výzvou je utkat se se salafisticko-džihádistickou ideologií ISIS. Tím, že se staví do role jediné alternativy vůči zbankrotovanému a korupcí nasáklému politickému systému, se Islámský stát pokouší odvodit své oprávnění z vůle lidu, ale v mnoha ohledech používá tutéž autoritativní taktiku jako režim, který chce nahradit. Je proto třeba poskytnout naději milionům mužů a žen, kteří touží po spravedlnosti, svobodě a životě v důstojnosti, jak jsme viděli během povstání arabského jara. Současně je třeba je přesvědčit, že existují nenásilné způsoby, jak přivodit podstatnou politickou změnu. Dokud se tak nestane, hrozba jménem „Islámský stát“ a podobné salafisticko-džihádistické skupiny zůstanou problémem jak pro arabsko-islámský svět, tak pro mezinárodní společenství.

KAPITOLA 1

SVĚT PODLE ISLÁMSKÉHO STÁTU

Třebaže spektakulární vzrůst ISIS musí být posuzován v rámci sociálních a hmotných okolností a podmínek v Iráku, Sýrii a jinde, je nutno brát vážně také jeho světový názor a ideologii. Ideologie je hlavním poutem, které spojuje salafisticko-džihádistické aktivisty a bojovníky a umožňuje regeneraci a revitalizaci hnutí po utrpených porážkách. Jako nauka, jež se šíří a proměňuje, přilákal salafistický džihádismus nové stoupence a významně ovlivnil malá sunnitská společenství po celém světě. Vyvinul vlastní rituály a reference, z jeho řad vzešli ikonické postavy a teoretici, kteří nabízejí intelektuální vedení a uspokojení teologických potřeb. Jakkoli byl historicky okrajovým sociálním hnutím, nyní salafistický džihádismus bojuje o veřejný vliv a nabízí alternativu jak islámskému hlavnímu proudu, tak radikálním islamistům. Propagandisté a kazatelé ISIS otevřeně hlásají své poselství a vychloubají se, že proud dějin se posunul v jejich prospěch. Ať už je hnutí na vrcholu dějin nebo ne, jeho ideologie tu zůstane a naším úkolem je ji osvětlit a pochopit. Badatelé ke své vlastní škodě podceňují sílu salafisticko-džihádistického učení. ISIS představuje první a nejvýznamnější rozšíření globálního salafisticko-džihádistického hnutí. Bagdádí a jeho stoupenci reprezentují další vlnu, novou generaci salafisticko-džihádistických, tj. revolučních náboženských aktivistů. (Kapitoly 2 a 8 zevrubně zkoumají názory ISIS ve všech jejich souvislostech a rozdílnostech mezi ním a jinými salafisticko-džihádistickými skupinami.) V současnosti zasáhl Islámský stát – se svou ideologií, jakož i státním a bezpečnostním postavením – úspěšně do tuhého střetu identit mezi sunnitskými a šiitskými muslimy na Středním východě a jinde. Třebaže ISIS je salafisticko-džihádistická organizace, v podstatě usiluje o genocidální kampaň proti šiitům, vedenou ve jménu romantické myšlenky obnovy chalífátu.

Při srovnání vzestupu Ústředí al-Qá'idy a ISIS lze rozlišit ideologický leitmotiv, který se ukázal být výhodou Islámského státu. Al-Qá'ida jako

ústřední organizace vznikla ze spojení mezi ultrakonzervativním saúdským salafismem (neboli wahhábismem) a radikálním egyptským islamismem, známým jako salafistický džihádismus. ISIS vzešel ze sňatku mezi iráckou al-Qá'idou (salafistický džihádismus) a identitárním pojetím politiky. Salafistický džihádismus je jedním z jeho z ideových motivů, druhým je pak hypersunnitská identita, poháněná fundamentální, ba dokonce genocidální antišitskou ideologií. Američany vedená invaze a okupace Iráku v r. 2003 zavinila rozkol v již rozklížené irácké společnosti. Americká destrukce iráckých institucí, zejména rozpuštění armády a vládnoucí strany Baas, přivodila ostrý mocenský zápas, vedený převážně po sektářské linii a prohloubila rozkol ve společnosti. Toho využili nestátní aktéři a ozbrojené povstalecké milice včetně al-Qá'idy k infiltraci do nepevných politických struktur Iráku po r. 2003. Stratégové ISIS vymysleli plán, jak s pomocí tvrzení, že chtějí zavést socioekonomický rámec, konkurující západní modernitě, využít krize arabské státní identity. ISIS tvrdí, že operuje v rámci odlišného hodnotového systému, než je ten, jež šíří západní liberalismus. Ve skutečnosti však jeho rétorika není ukotvena v něčem novém, ale v politice identit, jež se artikuluje především nábožensky.

Náboženství se může stát účinným rámcem pro sociální identitu, zejména ve válečném prostředí s vysokým stupněm nejistoty, v němž upevňuje loajalitu skupiny tím, že se projektuje jako pravdivá, správná a následováníhodná cesta.¹ ISIS nabízí jasnou strukturu pravidel, náboženských pouček a světového názoru, zahrnujících tento i posmrtný život. Jednotlivcům předává slib věčného členství ve skupině, což může být zvláště přitažlivé pro ty, kteří tíhnou k existenciální úzkosti. Mimoto badatelé poukazují na další faktory, jež zapadají do (abrahamovské) fundamentalistické ideologie. Patří k nim dualismus (absolutizace protikladu mezi dobrem a zlem), autorita (svaté knihy nebo vůdce), selektivita (upřednostňování určité víry či praxe před jinými) a milenialismus (víra v eschatologii jakožto Boží vůli). Ze všeho nejdůležitější je však reaktivita,² jež na sebe bere podobu nepřátelství vůči sekulární modernitě a která je namířená nejen proti lidem mimo fundamentalistické náboženské uskupení, ale také proti členům vlastní náboženské skupiny, kteří nejsou považováni za „pravé věřící“.

V tomto smyslu lze nahlížet na vývoj čisté ideologie Islámského státu jako na součást strategie, která má posilovat fundamentalismus jeho členů zdůrazňováním jejich výlučnosti, což je provázáno projekcí

univerzalistické vize. Např. rozsáhlé nasazování sebevražedných atentátníků salafisticko-džihádistickými skupinami typu ISIS je spíše vytvářením aktuálního postupu v rámci islámu než návratem ke kořenům. Přesvědčivým argumentem může být tvrzení, že muslimové jsou v nynější době zapleteni do války subjektivit, jež pramení ze série rozkolů, jež započaly v osvícenství a nabývají charakter islámsko-islámské občanské války kvůli otázce muslimské identity samotné.³ Mezitím se Arabové zapojili také do interpretativního sporu o jejich bytí na zemi, v němž jsou všechny světy zpochybňovány a atakovány. Současný růst salafistického džihádismu a terorismu, reprezentovaný skupinami jako je ISIS, je výsledkem nejenom plíživého sektářství nebo krize moderního státu, ale také rostoucího nihilismu, který je předzvěstí rozvratu míru a pokrokových hodnot v koncepci humanity.⁴

ISIS, který ani zdaleka není něčím jedinečným, náleží z hlediska svého původu i ideologie k salafisticko-džihádistické rodině neboli globálnímu džihádismu, třebaže reprezentuje další stádium v evoluci či spíše mutaci jeho ideologické báze. Jeho vůdce Abú Bakr al-Bagdádí nejen zdědil krvavé dědictví svého předchůdce, Abú Mus'aba az-Zarqáwího, zakladatele irácké al-Qá'idy, ale také se stylizuje do podoby Usámy bin Ládina, který je pro salafistické džihádisty „mučedníkem“ a zůstává nepopíratelným charismatickým vůdcem globálního džihádistického hnutí. V průběhu minulého půlstoletí vyprodukovalo globální džihádistické hnutí soubor idejí, strukturu odkazů, mnoho teoretiků, tisíce stoupenců a „mučedníků“, kteří jsou inspirací pro nové dobrovolníky a starají se o to, aby hnutí přežilo. S pomocí této široké základny dokázal Islámský stát přepracovat staré koncepce a prezentovat je jako nové či revoluční. Jeho rétorika využívá náboženskou ideologii k artikulaci politiky identit. Je pravda, že náboženství je po určitou dobu poutem, jež zajišťuje soudržnost, ne-li jednotu různých frakcí a poskytuje zdůvodnění pro zbesilé a okázalé násilí. Opět a znovu citovali salafističtí džihádisté verše koránu, aby posvětili svou džihádistickou ofenzívu.

Svět podle ISIS zkameněl v čase a prostoru. Do 21. století vnáší pravidla a zákony Arábie sedmého století. Bagdádí a jeho druzi se staví do role bojovníků s „antikristem“ a těch, kteří dláždí cestu pro konečný triumf „mahdího“ a islámu. (V arabštině znamená mahdí totéž co „Bohem vedený“, ústřední korunní prvek všech islámských příběhů o konci časů. Je to očekávaný duchovní a světský vládce, určený k nastolení vlády spravedlnosti na celém světě.) Milenaristické myšlení je jádrem ideologie

chalífátu Islámského státu a celého globálního džihádistického hnutí. Problém není vědět, zda ISIS je islámský – samozřejmě že je, třebaže muslimové na celém světě s ním nesouhlasí a distancují se od jeho činů –, ale spíše v tom, porozumět, jak si intenzivně, ale selektivně vypůjčuje z islámského kánonu a ve velké míře vnucuje minulost přítomnosti. Bagdádí a jeho propagandisté ignorují staletí islámských interpretací často zcela protichůdného charakteru a spoléhají na úzkoprsé, striktní a zastaralé textualistické výklady islámské doktríny, což je počínání velmi sporné a zásadně odmítané náboženským společenstvím a *al-islám aš-ša'bí* (žítým islámem).

Navzdory své halasnosti a zuřivosti zůstává ISIS okrajovým jevem, jenž je příliš extrémní pro muslimský střední proud, ale zní jako sladká melodie v uších své sociální základny. Tato báze nadále doplňuje řady Islámského státu a podobných organizací ochotnými bojovníky a sebevražednými atentátníky. Politici a pozorovatelé opět a znovu zvonili globálnímu džihádistickému hnutí umíráčkem, aby byli následně šokováni jeho odolností a schopností sebeobnovy. Ideologie je signifikantním faktorem v tomto procesu regenerace a propůjčuje legitimitu akcím ISIS. Když sledujeme sociální a ideologické počátky Islámského státu a porovnáme je s prvními dvěma džihádistickými vlnami 70. až 90. let 20. století, můžeme posoudit rozsah kontinuity a změny a objasnit neblaze proslulou zuřivost ISIS.

Pod vládou Islámského státu neexistuje prostor pro sociální mobilizaci a politickou organizaci, a to včetně podobně zaměřeného salafisticko-džihádistického aktivismu. ISIS se vyznačuje totalitárním milenaristickým světovým názorem, jenž odmítá politickou pluralitu, soutěž a různost názorů. Bagdádí a jeho společníci kriminalizují a vylučují svobodné myšlení. Představa „jiného“ je cizí jejich mesianistické ideologii. Každý muslim nebo jiný džihádista, který nepřijímá výklad islámské doktríny v duchu Islámského státu, je odpadlík, který zaslouží smrt. Podobně každý muslim nebo jiný džihádista, jenž se odmítá podříditi vůli nového chalífátu, je vystaven buď vyhnání, nebo smrti. Je třeba připomenout slova hlavního propagandisty a oficiálního mluvčího ISIS Abú Muhammada al-Adnáního po ustavení Islámského státu. Adnání, jehož pravé jméno je Tahá Subhí Falláha, žádal, aby všechny džihádistické frakce přisahaly věrnost novému chalífovi Bagdádímu, protože všechny emiráty, skupiny, státy a organizace stojí nyní mimo zákon. Prohlásil, že „země od Aleppa po Dijálu nyní podléhá jeho příkazům a autoritě“⁵. Adnání

dal najevo, že existuje jen jeden Islámský stát a jeden chálífát, v němž není prostor pro nesouhlas: „Vskutku, existuje jeden stát. A to je *chiláfa* [chalífát]. Je načase, abyste ukončili toto hrozné stranicství, rozptýlení a rozdělení, protože nic takového nepochází z Alláhova náboženství. A jestliže tento stát opustíte nebo se odvážíte proti němu bojovat, nepoškodíte jej. Poškodíte sami sebe.“⁶ Varoval také, že všichni muslimové musí poslouchat velitele věřících, což se týká také bývalých i nynějších aspirantů na tento titul, a nařídil svým bojovníkům, aby „rozbili hlavu“ a „zakroutili krkem“ každému, kdo uteče z armády a nepodřídí se vůli nového chalífátu.⁷

Z hlediska ISIS není chalífát jen politickou entitou, ale také kolektivní náboženskou povinností (*wádžib kifá'í*), prostředkem ke spáse: muslimové hřešili, poté co opustili povinnost chalífátu, a od té doby umma neokusila „cti“ či „triumfu“. Islámský stát opakovaně upozorňoval muslimy, že musejí přísahat věrnost nynějšímu chalífovi Bagdádímu, ctít tuto přísahu a žít plně islámským životem.

Za romantickou představou chalífátu se však skrývá politika identit, protože jádrem ideologického rámce ISIS je stvrzení jeho „sunnitsko-islámské“ identity a jeho redefinice pravého islámu. Adnáního příkazy by mohly vzbuzovat iluzi, že zřízení Islámského státu povede ke skutečnému odvratu od nynějšího státního systému, ale – podobně jako za Saddáma Husajna – také za vlády ISIS je islámský stát v Iráku řízen absolutním vůdcem, který netoleruje žádný odpor. Koncepce suverenity, zastávaná Islámským státem, ve skutečnosti neruší autokratický způsob vlády, který po desetiletí sužoval arabské země. Např. jak Husajn v Iráku, tak Asad v Sýrii uplatňovali politiku identit jako pilíř své politiky, jakkoli spíše v etnické než náboženské verzi.

ISIS používal svou mesianistickou ideologii, aby brutálně potlačil jak islamisty, tak baasisty v oblastech pod svou kontrolou. Jeho smyslem je přimět každého včetně konkurenčních džihádistů, kteří mají podobnou vizi, aby se stali jeho stoupenci. Adnání např. ostře napadl Ajmana az-Zawáhirího, vůdce Ústředí al-Qá'idy a nejvýznamnějšího žijícího džihádistu, že si dovolil podpořit vůdce Džabhat an-nusra, Abú Muhammada al-Džuláního, proti Bagdádímu v boji o Sýrii. Hlavní mluvčí ISIS bez obalu připomněl Zawáhirímu, že pokud by se dostal na území Islámského státu, musel by přísahat *baj'u* (věrnost) Bagdádímu a sloužit jako jeho řadový voják. Jelikož Bagdádí přísahal Zawáhirímu věrnost v r. 2010, rovná se tento otevřený útok nejhorší možné urážce.⁸ Nesmiřitelný

postoj ISIS vyvolal velké pozdvižení v rámci globálního džihádistického hnutí a dokonce vedl k roztržce mezi ISIS a an-Nusrou, jež byla původně založena na Bagdádiho příkaz. Hlavní příčinou rozchodu bylo, že Džulání odmítl Bagdádiho příkaz z dubna 2013 připojit se se svými bojovníky k Islámskému státu. Bagdádí pochopil Džuláního urážku jako zradu a od té doby vedl proti an-Nusře a jejím islamistickým a nacionalistickým syrským spojencům totální válku. Vzájemná konfrontace mezi džihádisty v Sýrii způsobila smrt tisíců zkušených bojovníků obou táborů, které se na svých odpůrcích dopouštěly hrozných činů včetně masového znásilňování, stínání a křížování.

Válka mezi islamisty je stejně zuřivá jako válka proti všem ostatním. Stoupenci ISIS a stoupenci Ústředí al-Qá'idy se navzájem exkomunikují a vynášejí proti sobě náboženské verdikty, aby demonstrovali, že oni – a ne jejich oponenti – jsou tím pravým džihádistickým předvojem. Islámský stát nemůže v Sýrii koexistovat s an-Nusrou nebo jakoukoli jinou islamistickou skupinou, protože by to ohrozilo jeho monopolní mocenský nárok a právo řídit globální džihádistický projekt. Jako totalitárně náboženské hnutí se ISIS nakonec sám zničí, ne proto, že se dopouští ďábelských skutků, ale protože mu chybí politická představivost a jeho ideologie je v hlubokém rozporu s hodnotami a způsobem života místních obcí. (Více k tomuto tématu v závěru.) Kromě toho, že mistrovsky ovládá umění udělat si nepřátele ze všech regionálních a globálních mocností, Islámský stát ruší politiku jako takovou a hodlá zorganizovat společnost podle zásad z doby Prorokovy, tj. vnutit přítomnosti model vzdálené minulosti.

Nepřekvapuje tedy, že ISIS se pouští do kulturní očisty a vypuzuje z islámských zemí všechny cizí a nevěrecké vlivy včetně tradičních sunnitských praktik, které jsou v rozporu s fundamentalistickou nadčasovou interpretací islámského učení. Myšlenka očištění islámských zemí vězí hluboko v představivosti radikálních náboženských aktivistů, ale Islámský stát je prvním sociálním hnutím, jež se pokouší učinit z této ideologie nástroj praktické politiky. Když se bojovníci ISIS valili Sýrií a Irákem, ničili, poškozovali a plenili kulturní památky, jež považují za modloslužebnictví. Oslavou své kulturní čistky v rámci spektakulárních propagandistických produkcí předvádějí bojovníci Islámského státu skutky, nikoli slovy, svůj cíl očistit zemi a vzkřísit chalífát. Zatímco okolní svět s hrůzou sleduje propagandu ISIS, jeho sociální základna ji horlivě vstřebává. Jeho profesionálně připravené náborové filmy o kulturní

očistě nejenom posilují jeho strategické poselství triumfu a expanze, ale také odvracejí pozornost od vojenských porážek.⁹

Sunnitští ozbrojenci z ISIS jsou přesvědčeni, že za účelem vytvoření autentického islámského státu musejí být islámské země očistěny od odpadlivců a hereze, nehledě na lidské nebo civilizační náklady. Bojovníci Islámského státu s oblibou demonstrují ideologický zápal a fanatický boj za čistotu víry. Při pokusu očistit sunnitskou společnost od cizích kulturních vlivů se ISIS snažil rozbít diferencovanou sociální strukturu, sestávající ze sunnitů, šiitů, Kurdů, jezídů a křesťanů, jež přetrvala z časů staré mezopotámské civilizace na území dnešního Iráku. Obecně řečeno je zuřivost ISIS namířena proti menšinám, chápaným jako nevěřící bez lidských práv.

Názorným příkladem ideologie etnických čistek je mimořádné potrestání nepatrné náboženské minority jezídů. Její příslušníci, považovaní ISIS za heretiky, čítají méně než 1,5 % irácké populace, odhadované na 34 milionů osob. V létě 2014, po dobytí Mosulu a přilehlých měst včetně Sındžáru poblíž syrských hranic, kde žily desítky tisíc jezídů, začal Islámský stát provádět systematickou kulturní čistku. V jejím průběhu vyhnal statisíce příslušníků menšin z jejich domů, přičemž uplatnil sexuální násilí jako zbraň cíleným znásilňováním jezidských dívek a žen. Při divokých útocích ISIS byli pobíjeni muži a chlapci od patnácti let a dohromady 5270 jezidských žen a dívek bylo uneseno (z nich je v době vzniku tohoto textu stále 3144 v zajetí), jež byly následně podle lidskoprávních organizací, OSN a představitelů jezidské komunity přinuceny stát se sexuálními otrokyněmi.

K provozování moderního sexuálního obchodu ustavil Islámský stát oddělení „válečné kořisti“ a zavedl podrobné záznamy o sexuálním otroctví včetně prodejních smluv, potvrzovaných islámskými soudy, jak prozradila skryš dokumentů, zabavená speciálními bojovými jednotkami USA v květnu 2015 při razii v Sýrii, při níž byl zabit hlavní finanční úředník ISIS Abú Sajjáf.¹⁰ Systematické znásilňování se stalo zavedeným a stále mocnějším náborovým nástrojem, jímž ISIS lákal muže z hluboce konzervativních muslimských společností, kde je náhodný pohlavní styk tabu a milostné schůzky jsou zakázané.¹¹ Podle organizací jako Human Rights Watch, Amnesty International a na základě investigativních zpráv médií zničil ISIS stovkám jezidských žen život.¹² Donatella Rovera, poradkyně Amnesty International pro krizové situace, mluvila se 40 jezidskými ženami, jimž se podařilo uniknout ze zajetí. Dle jejího

sdělení mají tyto skutky Islámského státu charakter válečných zločinů. „Hrůzy sexuálního násilí a sexuální otroctví zničily život stovkám jezídských žen a dívek“. ¹³ Zainab Banguraová, vyslankyně OSN k vyšetření tohoto sexuálního násilí, potvrdila, že leták ISIS, udávající cenu za koupi žen, je reálný a že „dívky byly prodávány jako barely nafty“. Banguraová uvedla, že ceny za chlapce a dívky od jednoho do devíti let jsou asi 165 dolarů. Dospívající dívky stojí asi 124 dolarů a ženy nad dvacet let jsou ještě levnější. Jak řekla *Bloomberg News*, „mají systém a mají program“. „Mají k dispozici příručku, jak s těmito ženami zacházet.“ ¹⁴ Z hlediska ideologie ISIS jsou jezidi polyteisté nebo dokonce uctívači ďábla. Nemají nárok, aby se s nimi zacházelo jako s „národem Knihy“, tj. křesťany a židy, kteří mohou odčinit své hříchy zaplacením daně známé jako džizja, aby se dostali na svobodu.

Islámský stát jezidy buď zabíjí, nebo je násilně obrací na svou víru. Jejich ženy zotročuje, což je trest, který podle tvrzení ISIS posvětili jejich znalci islámského práva. Zavedení sexuálního obchodu a zotročování žen a dívek z malé jezídské komunity podporuje nejen mužská moc a (patriarchální) nadvláda, nýbrž také ideologický zápal. Bagdádí a jeho *šúra* (rada či vláda) se chtějí odlišit od islamistických rivalů pokusem oživit tradice, rituály a praktiky, jež byly po více než tisíc let muslimské historie zapomenuty. Kráčet ve stopách proroka Muhammada se podle nich rovná striktní povinnosti a zároveň je to nástroj, jak doložit náboženskou čistotu a autenticitu. ¹⁵ Knížečka Prorokových výroků s názvem „Z příkazů tvůrce o zajímání vězňů a zotročování“ kupř. nabádá jak k mírnosti, tak ke krutosti vůči zajatcům ISIS. Podle ní nemají být zotročené ženy oddělovány od svých dětí, ale bojovníkům je dovoleno mít pohlavní styk s otrokyněmi. ¹⁶ Islámský stát se ve svém časopise *Dábiq* a ve svých propagandistických videích veřejně vychloubal zotročením jezídských žen. Sexuální otroctví ospravedlňoval náboženskými důvody, přičemž na místo přítomnosti kladl vzdálenou minulost. Pomáhal si rovněž selektivně vybranými verši z Koránu a sunny (tradice, založené na Prorokových výrociích a skutcích). V článku „Obroda otroctví před soudním dnem“ z října 2014 ISIS tvrdí, že jezídsky „mohou být zotročeny na rozdíl od ženských odpadlíků [šíitek], jež podle většiny *fuqahá'* [znalců islámského právníctví] nemohou být vzaty do otroctví, takže jim pouze smí být dáno ultimátum k pokání, nebo budou popraveny. V zajetí byly jezídské ženy a děti rozděleny podle *šarí'i* [islámského práva] mezi bojovníky Islámského státu, kteří se podíleli na operaci v Sindžáru; nejprve byla

jedna pětina z nich poslána úřadům ISIS, aby byla rozdělena jako *chums* [pětina kořisti, která připadá státu].“¹⁷

Křesťanům se nevedlo o mnoho lépe. Po dobytí Mosulu a dalších měst v Iráku a Sýrii konfrontoval ISIS křesťany obou zemí s nelehkou volbou: konvertovat k islámu, zaplatit zvláštní daň (džizja), anebo okamžitě opustit zemi, a to zcela bez majetku. Nedávné důkazy ukazují, že navzdory zaplacení daně byly křesťanské ženy a dívky obětí systematického znásilňování vojáky Islámského státu. Uvedené ultimátum vyvolalo další vlnu útěků křesťanů, které začaly poté, co předchůdce ISIS, al-Qá'ida v Mezopotámii, známá také jako al-Qá'ida v Iráku, donutila 1 milion z 1,5 milionu přežívajících iráckých křesťanů utéci v letech 2003 a 2010 ze země. Existuje reálné nebezpečí, že Bagdádí by mohl dokončit dílo svého předchůdce Zarqáwího, zabitého v r. 2006 Američany. Během těchto čistek byl Irák zbaven své starobylé asyrské komunity, skoro dva tisíce let staré.

Totalitární ideologie ISIS rovněž otevřeně napadá muslimy. Ve snaze odlišit se teologicky od podobně smýšlejících islámských radikálů včetně Ústředí al-Qá'idy, si Bagdádí a jeho přívrženci osobují roli hlavních *takfirů*, kteří bez okolků libovolně exkomunikují jiné muslimy. Islámský stát považuje šíity za odpadlíky a schvaluje prolévání jejich krve. Totéž platí pro sunnity, kteří nesouhlasí s představami Islámského státu (o tom více později). Jestliže lze říci, že arabští autoritativní vládcí typu prezidenta Baššara al-Asada či bývalého iráckého premiéra Núrího al-Málíkího učinili dost pro ochranu svých náboženských menšin proti ISIS, sektářská povaha jejich režimů vytvořila navíc příhodné podmínky, jež umožnily salafisticko-džihádistickým skupinám jako je ISIS vybudovat si lidovou základnu mezi sunnity a následně se prosadit. Islámský stát vytěžil nepochybně maximum z rozkladné a destruktivní politiky ústředních vlád Iráku a Sýrie a z rozpadu státních institucí všeobecně v arabském prostoru. Bagdádí a jeho stoupenci se od počátku považovali za jediné obránce vyloučených a rozhněvaných sunnitských obcí proti šíity ovládaným režimům, nejprve v Bagdádu a potom v Damašku. Jak bylo objasněno úvodem, ISIS je revolučním hnutím, majícím nepřátele v sousedním arabsko-muslimském světě; neútočí systematicky proti vzdálenému západnímu nepříteli, třebaže nedávno věnovalo určité prostředky na provedení útoků proti Rusku, Evropě, Severní Americe a Jihovýchodní Asii. Jedná se o ultrasunnitské hnutí, které vyznává genocidální protišíitskou ideologii, což znamená, že přibližně 120 šíitských komunit je odsouzeno k smrti.

Z Iráku, kde vznikl, se ISIS rozšířil v roce 2012 do Sýrie s cílem expandovat do dalších sousedních zemí. Ve svém druhém projevu ke světu v listopadu 2014 Bagdádí potvrdil, že jeho imperiální ambice se neomezuji na Irák a Sýrii, ale zahrnují také Libyi, Saúdskou Arábii, Egypt, Jemen, Alžírsko, Tunisko, Maroko a další země.¹⁸

Teoretik dává ISIS příležitost

Třebaže Islámský stát nemá své vlastní učence nebo teoretiky, těžil ze salafisticko-džihádistické zásobárny myšlenek a vypůjčoval si, co zapadalo do jeho světového názoru. Nakonec byl ISIS dokonce obviněn, že si neprávem přisvojuje práce extremistických salafistických teoretiků. Např. prominentní salafisticko-džihádistický učenec Abú Muhammad al-Maqdisí napadl rozzlobeně Bagdádího přívržence za to, že mu ukradli jeho spisy a vydávali je za své vlastní. Avšak Maqdisí není hlavním inspiračním zdrojem pro ISIS, jehož program je krvavější a smrtonosnější. Bagdádí se svým vnitřním kruhem se opírá zvláště o tři salafisticko-džihádistické texty, které mají ospravedlnit jeho aktivity.¹⁹ Daleko nejznámější z nich je *Management barbarství*, která počátkem třetího tisíciletí kolovala v PDF formátu pod pseudonymem Abu Bakr an-Nádží. Obsahuje podrobný strategický plán, jak vytvořit islámský chalífát, který se dramaticky liší od podobných pokusů salafisticko-džihádistických aktivistů z předcházejících desetiletí. Druhou knihou je *Úvod do právního učení džihádu* od Abú Abdulláha al-Muhádžira, jenž vyzývá salafistické džihádisty, aby učinili cokoli k ustavení sjednoceného ryzího islámského státu. A konečně poslední knížkou jsou *Hlavní zásady, jak být připraven (na džihád)* od Sajjida Imáma aš-Šarífa čili dr. Fadla. Toto obsáhlé dílo, jež se stalo hlavním textem při přípravě na džihád, se zaměřuje na teologický a praktický význam džihádu v islámu. Dr. Fadl přiznal, že jej napsal v letech 1987–1988 jako příručku pro výcvikové tábory toho, co se následně stalo al-Qá'idou.²⁰

Zatímco Nádžího identita zůstává nejasná, jak Muhádžir, tak dr. Fadl byli blízkými spojenci Zawáhirího. Muhádžir je Egyptan, který bojoval v Afghánistánu po boku Usámy bin Ládina a Zawáhirího. Po absolvování Islámské univerzity v Islámábádu a výuce v džihádistických táborech v Kábulu radil Muhádžir bojovníkům v Zarqáwího táboře v Herátu, přičemž byl vážným kandidátem do vědeckého a expertního výboru Ústředí al-Qá'idy.²¹ Po zhroutilí vlády Tálibánu v r. 2001 uprchl do Íránu, kde jej

úřady zadržovaly a posléze propustily do Egypta těsně poté, co tam propukla 25. 1. 2011 revoluce. Dr. Fadl byl Zawáhířihů starým známým. Oba muži se poprvé setkali koncem 60. let v Káhiře, kde navštěvovali lékařskou fakultu Káhirské univerzity. Na počátku 80. let se jejich cesty opět protály v Pákistánu a Afghánistánu, kde pracovali společně na reformě salafisticko-džihádistické skupiny s názvem Egyptský islámský džihád. Po 11. 9. 2001 se dostali do veřejného sporu kvůli ideologii a budoucímu směřování globálního džihádistického hnutí. Zatímco si v egyptském vězení odpykával doživotní trest vězení, odřekl se dr. Fadl svých myšlenek a vyzval k demilitarizaci a deradikalizaci salafisticko-džihádistického tábora.

Příběh a životní cesta těchto tří teoretiků ukazuje trvalý intelektuální vliv průkopníků neboli první generace salafistických džihádistů na celé hnutí. Jakožto proměnlivá ideologie žije salafistický džihádismus z myšlenek, které mohou být upraveny podle zálib a rozmarů té které vlny, poskytující duchovní obživu a motivaci pro nové konvertity a stoupence.

Uvedené tři dokumenty reprezentují nejekrajnější způsob uvažování v rámci hnutí a degeneraci salafisticko-džihádistické ideologie v *fiqh ad-dimá'* (právní učení o krvi). I když se většina analytiků zaměřuje hlavně na *Management barbarství*, další dva dokumenty jsou právě tak důležité z hlediska intelektuální a ideologické motivace a inspirace pro Bagdádího a jeho ideology. Všechny tři mají společnou koncepci, která poskytuje akcím ISIS teoretický základ. Zaprvé vyzývají k totální válce a obhajují ofenzivní džihád oproti jeho defenzivní variantě, protože tak *kuffár* (nevěřící) nebo nepřátelé islámu vykrvácejí a propadnou chaosu a strachu. Jádrem této racionalizace je víra, že salafističtí džihádisté se musí zbavit iluze, že založení islámského státu je možné dosáhnout postupně pomocí voleb a politiky. Autoři se vysmívají těm islamistům, kteří volají po reformistickém přístupu, neboť je nemožné vybudovat instituce islámského státu v rámci odpadlického systému. Zadruhé: Třebaže totální válka má zasáhnout blízkého i vzdáleného nepřítele, autoři všech tří dokumentů upřednostňují boj proti tyranským muslimským vládcům, kteří neuplatňují *šar'iu* (právo podle koránu). A konečně vyzývají plánovače a velitele ISIS, aby beztrestně vraždili, ničím se neomezovali a kráčeli ve stopách Prorokových společníků, kteří podle jejich mínění brutálně trestali odpadlíky a odpůrce. Uvádějí vybraná místa rané islámské historie, aby doložili své tvrzení, že rozsáhlé užití násilí vede ke kýženému cíli: podvolení. V duchu jejich logiky je